

Prijedlog terenske nastave u Crikvenici: gradina Badanj i Kotor

Dragan Malnar, prof.
Osnovna škola Kraljevica

Učenje izvan učionice započelo je pojedinačnim inicijativama tijekom 19. st. Prvi oblici organiziranog poučavanja takvog tipa započinju krajem 19. i početkom 20. st. u Ujedinjenom Kraljevstvu, pojedinim europskim državama, Sjedinjenim Američkim Državama, Australiji i na Novom Zelandu. Započinje se radom u izviđačkim organizacijama te u raznim institucijama za zaštitu prirode (primjerice The Forest Schools of Denmark). Tijekom 20. stoljeća širi se primjena takvih načina poučavanja.

Znanstvenici se slažu da nam učenje u prirodi donosi višestruke koristi. Spomenimo samo neke (preuzeto s Learning Liftoff):

- Učenici koji uče na otvorenom obično su pažljiviji i stoga se bolje sjećaju informacija koje su podijeljene.
- Boravak u prirodi smanjuje stres i tjeskobu, pomaže podići raspoloženje i pomaže kod emocija.
- Djeca su često previše izložena digitalnim ekranima putem televizora, računala i mobitela. Učenje na otvorenom omogućuje učenicima da se ponovno usredotoče na prirodu.
- Okruženje na otvorenom prirodno potiče djecu da budu fizički aktivnija.
- Izloženost jakoj Sunčevoj svjetlosti koja se nalazi u prirodi također je zdrava za vid.
- U vanjskom okruženju djeca su motiviranija za zajednički rad u grupama, što može poboljšati njihove socijalne vještine. Uče upravljati sukobima, komunicirati i surađivati s vršnjacima na učinkovitiji način.
- Učenje na otvorenom djeci pruža praktična iskustva u prirodi. Većina djece bolje uči koristeći svoja osjetila. Okruženje na otvorenom pruža savršeno mjesto za to.

Prve asocijacije na Crikvenicu su more, plaže, odmor. No osim odmora na plažama i sl. Crikvenica na samo par stotina metara od centra grada nudi mogućnost dobre terenske nastave za učenike osnovne i srednje škole. U nastavku ću pokazati što možete organizirati u Crikvenici, a da ste i dalje blizu centra, ali niste u zatvorenom prostoru. Do obje destinacije vode uređene staze i šetnice uz koje se nalaze edukativne tabele. Ističem i odličnu suradnju s Muzejom grada Crikvenice koji bi vam mogao poslužiti kao početna točka.

Prijedlog 1: Šetnja do gradine Badanj po Ljubavnoj cestici

Ljubavna cestica svoje poklonike ne stječe samo simboličnim nazivom već i svojom ljepotom. To je poučno-rekreativna staza koja povezuje grad Crikvenicu s neposrednim zaleđem – zelenim Vinodolom, na kojem se nalaze mnogi kulturni i povijesni spomenici. Ljubavna cestica sjedinjuje nekoliko sadržaja: pješčenje kroz borovu šumu i područje aromatičnog mediteranskog bilja, upoznavanje s kasnoromaničkom gradinom Badanj, pogled na Vinodolsku dolinu, Kvarner i Velebitski kanal.

Na stazi se nalazi nekoliko edukativnih ploča s opisom povijesti grada i spomenika kulture, florom i faunom. Tako se na području Ljubavne ceste nalazi gradina Badanj, najstariji primjer srednjovjekovne gradnje utvrde na tom području. U blizini se nalaze

ruševine crkve sv. Duha iz 12. stoljeća. Iznad gornje trase Ljubavne cestice nalazi se vrelo Pod veli kamik – izvor vode koji je presušio nakon potresa 1916. godine.

Utvrda Badanj, ili u narodu poznatija kao gradina, nalazi se na strateški važnom položaju – na spoju Vinodolske doline i crikveničke udoline. Riječ je srednjovjekovnoj utvrdi koja je svoju obrambenu funkciju najvjerojatnije obavljala još od kasnoantičkog razdoblja, odnosno od 4. stoljeća, kako je to pretpostavila Radmila Matejčić, voditeljica arheoloških istraživanja od 1966. do 1974. godine.

Premda dosadašnja istraživanja na Badnju nisu zabilježila ranu antičku fazu, nalazi žbuke u cisterni te nalazi antičkih krovnih ploča korištenih u srednjovjekovnoj gradnji kao i pojedinačni slučajni nalazi upućuju na mogućnost postojanja utvrde na ovome mjestu već u 1. stoljeću. Gradina Badanj je, stoga, najvjerojatnije bila jedna od kula – promatračnica, zbog kojih je prostor Crikvenice i dijela Vinodolske doline u kasnoj antici zabilježen kao Ad Turres. Uloga ovih kula bila je nadzor rimske cestovne komunikacije Tarsatica (Rijeka) – Senija (Senj) te nadzor morskog pristupa Vinodolskoj dolini kroz crikveničko polje. Danas vidljivi ostatci utvrde pripadaju srednjem vijeku.

Tlocrtno se Badanj sastoji od središnjeg dijela s dva koncentrična prstena bedema i pravokutnog objekta na sjeverozapadnoj padini čiji potpuni tlocrt još uvijek nije utvrđen. Najstariji dio utvrde je ovalni središnji prsten bedema izgrađen tijekom kasne antike i ranoga srednjeg vijeka. U tom se dijelu osim stambenih prostorija za vojnu posadu nalazilo i maleno dvorište s dobro sačuvanom cisternom. Tijekom narednih se stoljeća utvrda intenzivno dograđivala, pregrađivala i popravljala o čemu svjedoči složena stratigrafija zidova. Život je na Badnju prema arheološkim nalazima dokumentiran do 14. stoljeća, a uzroci napuštanja utvrde nisu nam poznati. Je li to potres iz 1323. godine ili složeniji razlozi kao promjena strateške i ekonomske situacije srednjovjekovnog Vinodola zbog koje Badanj ostaje izvan interesa Frankopana?

Gradina Badanj nakon napuštanja u kasnom srednjem vijeku biva zaboravljena. Povijesni izvori ne spominju utvrdu, a njen izgled nije zabilježen na nacrtima i grafikama. Prvi istraživači koji donose tlocrte i opise Badnja su Ivan Kukuljević Sakcinski, Emilij Laszowski i Djuro Szabo.

Krajem 60-ih i početkom 70-ih godina 20. stoljeća utvrda ponovno postaje interesantna istraživačima i lokalnoj zajednici. Tad su provedena arheološka istraživanja pod vodstvom Radmile Matejčić u kojima su otkriveni novi arhitektonski elementi dotad skriveni ispod višemetarskih nanosa urušenja. Nakon ovih istraživanja, na žalost, nisu provedeni konzervatorski radovi te je narednih desetljeća nastavljen proces propadanja arhitekture – urušavanje zidova i gubitak otkrivenih hodnih površina uslijed djelovanja vegetacije i atmosferskih prilika.

Godine 2012. godine započela su najnovija ulaganja u spomenik koja u kontinuitetu traju do danas. Badanj je, osim procesom urušavanja, ugrožen i planiranom izgradnjom autoceste Križišće – Žuta Lokva. Trasa autoputa proći će samo 300 metara od gradine, a u planu su i miniranje brda zbog tunela. Ovo je bio glavni razlog za pokretanje projekta konzervacije i sanacije započet 2012. godine. Cilj je radova konzervirati postojeće stanje i omogućiti kvalitetnu prezentaciju, posebice obnovom izvorne komunikacije kroz utvrdu.

Prijedlozi aktivnosti i mogući zadatci za učenike:

- Predaja o zmiji koja čuva blago što posredno svjedoči o drevnosti lokacije kao i legenda o grčkom gradu i slično.
- Badanj ima jednu strijelnicu (puškarnicu) na izdvojenom objektu prema Triblju pa se može spomenuti i razvoj naoružanja u srednjem vijeku, pojavu vatrenog oružja.
- Zanimljiv je potres i pretpostavka da je nakon toga utvrda napuštena. Tu se može spomenuti trusnost cijele doline i nekoliko drugih potresa (1750. kad je stradala Rijeka, 1916. Grižane). To je aktualna tema s obzirom na nedavne potrese.
- Interesantna je vodosprema na gradini kao i općenito vodoopskrba utvrda. Ova na Badnju je kasnoantička, a neki pretpostavljaju i jedini ostatak rimske osmatračnice (1. stoljeće), prve faze Badnja.
- Toaleti (WC-i) također su zanimljivi, iako se može postaviti pitanje jesu li to uopće toaleti ili ostatci prerade nečega.
- Badanj je u Prvom svjetskom ratu opet aktiviran u vojne svrhe. Njemu nasuprot, na padini brda pokraj kamenoloma, odmah iznad velikog zavoja, rov je i položaj za top, kasniji talijanski bunker. Ta lokacija nije pogodna djecu zbog relativno nepristupačnog pristupa.
- Priča o naseljavanju Vinodola u ranom srednjem vijeku – obližnje groblje Stranče, kristijanizacija Vinodola, gusta naseljenost sudeći prema broju groblja (Veli dol, Tribalj, Gornji Tribalj, Bribir).
- Naziv Badnja isto je pomalo tajnovit. Ne zna se prvotni naziv, neki misle da je Ad Turres, povezanost s Kotorom.
- Može se pričati i o načinu gradnje:
  - materijalima (vapnene žbuke, vapneni mort kao vezivo)
  - tlocrtu koji je kod Badnja dosta specifičan; vjerojatno mu odatle i potječe ime jer je asociirao na bačvu ili panj badnjak
  - način zidanja s lomljenim kamenom uslojenim u redove
  - debljini zidova, odnosno bedema
  - klesanje dovratnika i općenito okvira otvora
  - ako su manji uzrast, mogli bi crtati tlocrt utvrde i neke detalje.
- Slaganje puzzle.

Prijedlog 2: Šetnja do Kotora

Naselje Kotor smješteno je u zaleđu Crikvenice ispod vrha istoimenoga brijega (na nadmorskoj visini od oko 140 metara) s kojega se može nadzirati ne samo kopneni put prema udolini Vinodol nego i plovidba morskim kanalom između kopna i otoka Krka. Ova uzvisina omeđuje Crikvenicu sa sjeveroistočne strane, a neposredno ispod nje vijuga korito Dubračine, koja se uglavnom napaja vodom iz Tribaljskoga jezera i ulijeva u more u Crikvenici tik do župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije. Iz središta Crikvenice do brda Kotor vodi istoimena Kotorska ulica koja se pruža duž podnožja brijega, a od nje se odvaja stari makadamski kolni put koji vodi do naselja smještenog na vrhu glavice brijega.

Kao najstarije naselje Crikvenice Kotor je oduvijek plijenio pozornost stanovnika Crikvenice, pa i turista, uglavnom svojom ruralnom arhitekturom, kamenim kućama, gromačama i polusrušenim sakralnim objektima. Nedostupan zbog loših puteva Kotor je ostao jedina točka Crikvenice koju je dosad zaobišla nagla i nasilna urbanizacija. U budućnosti bi ga trebalo zaštititi tako da zadrži svoj stoljetni ruralni izgled.

Kotor se u literaturi pojavljuje najprije u turističkim vodičima o Crikvenici koje su razni autori krajem 19. i početkom 20. stoljeća pisali u cilju promicanja zdravstvenog turizma. To su već mnogo puta spomenuti Johannes Frischauf, Roko Joković, Franz Hasper i ostali.

Dosta detaljan opis Kotora dao je u župnoj spomenici monsijor Antun Rigoni koji je u Crikvenici proveo veći dio svog svećeničkog staža od 1914. do 1942. godine.

Na njegov rad nastavlja se rad lokalnog kroničara Ratimira Gregurića čiji su tekstovi samo djelomično sačuvani i dosad nisu objavljeni. Između dvaju svjetskih ratova Kotor se spominje u nekim djelima samo usput jer nije bilo značajnijih povijesnih i arheoloških istraživanja.

U zadnjih pedeset godina stanje se popravilo zahvaljujući temeljitim arheološkim istraživanjima sakralnih objekata Kotora, ali i obližnje gradine Badanj i antičke keramičarske radionice na lokalitetu Igralište te istraživanjima lokaliteta Godač kao i njihovim povezivanjem s istraživanjem povijesnih dokumenata i događanja na širem području Vinodola. Ova su istraživanja provodili dr. sc. Radmila Matejčić, Ranko Starac i dr. sc. Goranka Lipovac Vrkljan s ekipom Instituta za arheologiju iz Zagreba.

Osim samog imena i sporadičnih, uglavnom slučajnih, arheoloških nalaza Kotor je iz prapovijesti i antike malo što baštinio. Nalazi iz brončanoga doba i kasnijeg ilirskog razdoblja upućuju na kontinuitet života na brdu Kotor, koje je služilo i kao nadzorna točka i kao zaklon u burnim vremenima od prapovijesti do antike. Iz ranog srednjeg vijeka nema nikakvih zapisa.

Doseljavanjem Hrvata u 7. i 8. stoljeću mijenja se etnička struktura Vinodola i Kotora. Nove doseljenike trebalo je privesti kršćanskoj vjeri i nauku. U crkvenom pogledu Vinodol je spadao pod Krčku biskupiju što je promijenjeno 1185. godine na Splitskom sinodu zbog mletačkog osvajanja otoka Krka. Tad je osnovana nova Krbavska biskupija u čiji je sastav ušla i župa Vinodol.

Tijekom idućih stoljeća Kotor se javlja u raznim ispravama kao općina u zajednici s općinom belgradskom i grižanskom.

Godine 1468. Martin Frankopan, tadašnji vlasnik Kotora, daruje Kotor trsatskim franjevcima. Nekako u to doba pada i proširenje i obnova stare župne crkve sv. Šimuna i Jude Tadeja iz 12. stoljeća. Franjevci su dogradili i crkvu sv. Trojstva koja se nalazi

na visoravni iznad Kotora. Valja napomenuti da je po predaji na Kotoru bilo sedam crkvice od kojih se danas sa sigurnošću mogu locirati četiri.

Prema zapisu crikveničkog župnika msgr. Antuna Rigonija u Spomenici Župe Crikvenica (Rigoni 1914. – 1942.) župna crkva sv. Šimuna izgorjela je u požaru 1776. godine. Ovaj podatak preuzeli su kasniji autori te se uvriježilo mišljenje da je tad izgorjelo i cijelo naselje. Međutim, neki povijesni dokumenti odražavaju drugačiju sliku.

U župnoj matici (Matična knjiga župe Kotor – Crikvenica 1735. – 1793.) nigdje se izričito ne spominje požar ni navedena 1776. pa ta godina postaje upitna. Štoviše, u knjizi primitaka i izdataka, koja se vodila od 1775. do 1792., zabilježeno je da su 1776. i 1777. održane tradicionalne proslave blagdana Presvetoga Trojstva, Tijelova i svetoga Šimuna te se navode troškovi za gozbe koje su tim prigodama organizirane.

S premještanjem sjedišta župe i daljom devastacijom stare crkve sv. Šimuna i Jude Tadeja Kotor gubi i zadnju značajku svoje važnosti. Osim toga, njegov položaj na uzvišenju, koji je u povijesti predstavljao prednost, sad postaje nedostatak. Iz navedenoga možemo zaključiti da požar nije predstavljao uzrok seljenja stanovništva kojeg na Kotoru nije nikad bilo previše. Zapravo su u korist Crikvenice prevagnuli bolji egzistencijalni uvjeti zahvaljujući kojima su godinama prije napućena naselja uz more.

Prijedlozi aktivnosti i mogući zadatci za učenike:

- Na Kotoru su zanimljive crkve, njihova brojnost, titulari, očuvanost. Posjetitelji često očekuju crkvu do krova pa im je teško vizualizirati što je bilo gdje na ruševinama i arheološkim lokalitetima. Možete se dotaknuti dijelova crkve – lađa, svetište, baza oltara, pojam krippe, kapele, apside (ako im to nije prezahtjevno).
- Grup je posebno zanimljiv – nakupina urušenja kroz stoljeća. Priča da su Kotor više puta rušili i gradili zbog potresa.
- Pojam kultiviranog krajolika (kulturni krajolik, krajolik kao kulturno naslijeđe) nešto je novo s čime se sigurno nisu susretali, kao i kontinuitet naseljenosti, u slučaju Kotora od prapovijesti.
- Može im se skrenuti pozornost na pojam strateškog položaja i općenito zašto naselja/utvrde i bilo koje građevine nastaju na nekim položajima. Pitati ih što sve vide s Kotora – okolna brda, morski kanal, Krk, ceste, potok. Pokušati im vizualizirati kanjon Dubračine u prošlosti, luku, zašto je uopće Crikvenica nastala na ovom mjestu.
- Vodoopskrba u prošlosti – Dubračina (nošenje brenti uzbrdo), lokve, kućne i seoske štirne/šterne
- Iseljavanje – zbog ekonomskih razloga, izoliranosti mjesta, općenito iseljavanje iz ovih krajeva od druge polovice 19. stoljeća do pred Drugi svjetski rat.
- Mnogi ne znaju što su to gromače, čemu služe, zašto se uopće grade.
- Kako izgleda tipična kuća Vinodola – konobe, prostori za blago (tu se misli na domaće životinje), balatura, kat za stanovanje, ognjište, gospodarski objekti – senarice/senarnice (prostori gdje se ostavljalo sijeno) i štale, prostor gumna (što se na gumnu događalo).
- Puzzle.

Prijedlog za citiranje (APA stil):

Malnar, D. (2023). Prijedlog terenske nastave u Crikvenici: gradina Badanj i Kotor. *Poučavanje povijesti*, II(1), 73–78.